

4. ZSRR W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich został proklamowany 30.12.1922 r.

WKP(b) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna partia bolszewików

OGPU – Zjednoczony Główny Zarząd Polityczny (tajna policja polityczna)

NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych

GUŁAG – Główny Zarząd Obozów

Dwudziestolecie międzywojenne w ZSRR pod względem przemian ekonomicznych możemy podzielić na trzy okresy:

1917 – 1921 – okres komunizmu wojennego

1921 – 1928 – okres NEP-u

1929 – 1941 – okres dyktatury Stalina

Pod względem przemian politycznych możemy wyróżnić trzy podokresy:

1922 – 1924 – ostatnie lata rządów Lenina

1925 – 1929 – walka o władzę po śmierci Lenina i zwycięstwo Stalina

1930 – 1953 – dyktatura Stalina

1. Okres komunizmu wojennego 1918 – 1921

25.11.1917 r. przeprowadzono w Rosji wybory do Zgromadzenia Ustawodawczego, które bolszewicy przegrali. Wybrane Zgromadzenie w styczniu 1918 r. zebrało się na pierwsze posiedzenie. Bolszewicy chcieli by Zgromadzenie przekazało im całą konstytucyjną władzę. Gdy odrzucono „deklarację praw ludu pracującego i wyzyskiwanego”, Lenin rozwiązał Zgromadzenie.

Bolszewicy od początku 1918 r. zaczęli wprowadzać w Rosji zmiany:

- utworzono Armię Czerwoną
- wprowadzono powszechny obowiązek wojskowy robotników i biedoty wiejskiej
- uchwalono konstytucję bolszewicką, która wprowadzała dyktaturę proletariatu
- w lipcu 1918 r. zamordowano cara Mikołaja II wraz z całą rodziną
- po zamachu na Lenina w sierpniu 1918 r. wprowadzono „czerwony terror” – przeprowadzono masowe egzekucje około 50 tys. osób.

Wprowadzono „komunizm wojenny” w gospodarce

- **nacjonalizacja** (upaństwowienie) przemysłu, banków, transportu, handlu
- racjonowanie towarów konsumpcyjnych, głównie żywności
- wprowadzono przymus pracy
- rekwirowano zboże na potrzeby armii
- wprowadzono zakaz handlu prywatnego
- obcięto racje żywnościowe dla robotników

Skutkiem komunizmu wojennego był olbrzymi spadek produkcji przemysłowej, klęska głodu w latach 1920 – 1921, bunt chłopów na terenie całego kraju, hiperinflacja.

Do 1921 r. Rosja Radziecka rozszerzyła swoje ziemie zamieszkane przez Ormian, Azerów, Gruzinów – utworzono na nich Zakaukaską Republikę Radziecką. 30.12.1922 r. utworzono ZSRR w skład którego weszły wszystkie dotychczas utworzone republiki (m.in. Rosyjska, Białoruska i Ukraińska)

2. Okres Nowej Ekonomicznej Polityki (NEP-u) 1921 – 1928

NEP polegała na częściowym powrocie do zasad wolnego rynku (w małej skali)

a) przyczyny:

- całkowite zniszczenie kraju po I wojnie światowej i wojnie domowej
- brak dostatecznej ilości żywności mimo zasad komunizmu wojennego i związany z tym głód 1920 – 1921
- bunt przeciwko polityce gospodarczej państwa
- chęć przywrócenia zaufania do państwa tak obywateli jak i państw obcych (aby zniesiono blokadę Rosji Radzieckiej)

b) założenia:

- zniesienie komunizmu wojennego oraz centralnego rozdzielnictwa towarów
- zlikwidowano obowiązkowe dostawy żywności,
- przywrócenie zasad wolnego rynku – pozwolono na sprzedaż nadwyżek żywności (rozwój drobnego handlu prywatnego)
- rozwój drobnej własności prywatnej w przemyśle, rzemiośle, rolnictwie, handlu z wyłączeniem głównych gałęzi przemysłu, które nadal stanowiły monopol państwowy

c) skutki:

- wzrost produkcji przemysłowej i rolniczej przyczynił się do odrodzenia rynku wewnętrznego i odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych,
- umocniła się pozycja rubla, który stał się monetą wymienną,
- zaspokojono potrzeby rynku jeżeli chodzi o dostawy żywności,
- nastąpiło rozwarstwienie społeczeństwa pod względem majątkowym co najsilniej widać było na wsi
- rozpoczęto GOERLO – powszechną elektryfikację
- w 1924 r. przeprowadzono reformę monetarną – ujednolicono walutę

3. Walka o władzę po śmierci Włodzimierza Ilicza Lenina 1924 – 1929

a) główni konkurenci polityczni:

Lew Trocki - organizator Armii Czerwonej, dowódca puczu październikowego, komisarz obrony do 1924 r., zwolennik permanentnej rewolucji,

Lew Kamieniew – sekretarz moskiewskiej organizacji partyjnej, pierwszy przewodniczący Komitetu Wykonawczego WKP(b), od 1922 r. członek Rady Komisarzy Ludowych (rządu), reprezentował lewicowe skrzydło partii.

Grigorij Zinowiew – sekretarz leningradzkiej organizacji partyjnej, pierwszy przewodniczący Kominternu, reprezentował prawicowe skrzydło partii.

Nikołaj Bucharin – drugi po Leninie teoretyk partii, redaktor „Prawdy”, reprezentował prawicowe skrzydło partii.

Józef Wisarionowicz Stalin – od 1922 r. Sekretarz Generalny WKP(b) – oficjalnie neutralny.

b) przejście władzy przez Stalina – etapy :

- 1922 – 1925 – triumwirat Zinowiew – Kamieniew – Stalin. Sojusz Stalina z lewicą w celu usunięcia Trockiego.
- 1925 – 1929 – rządy Stalina w oparciu o prawicę Bucharina. Wyeliminowanie Zinowiewa i Kamieniewa.
- koniec 1929 – 1934 r. – przejście pełnej władzy przez Stalina i jego współpracowników, wyeliminowanie Bucharina i przygotowanie się do przejęcia niepodzielnej władzy poprzez całkowite usunięcie opozycji i możliwych konkurentów.
- 1934 – początek niepodzielnej dyktatury Stalina.

4. Polityka gospodarcza 1929 – 1941 r.

Cechy charakterystyczne: gwałtowny rozwój przemysłu ciężkiego kosztem innych dziedzin gospodarki, centralne planowanie, powszechne wykorzystywanie więźniów.

a) rolnictwo – kolektywizacja – likwidacja prywatnych gospodarstw chłopskich na rzecz kolchozów (gospodarstwa spółdzielcze) i sowchozów (gospodarstwa państwowe).

- **trwała od końca 1929 r. do 1933 r.;** największy rozmach styczeń – marzec 1930 r. Skierowana **przeciwko „kułakom”**. Zostało nią objęte około 130 milionów chłopów – około 10 mln zostało deportowanych (Azja Środkowa, północna Syberia, europejska część ZSRR).
- Kułak** – bogaty gospodarz, który zatrudniał siłę najemną; w czasie kolektywizacji pojęcie to rozciągnięto na wszystkich chłopów, którzy nie zgadzali się na kolektywizację, bądź byli przeciwni polityce partii.
- **Ukraina** – kolektywizacja najbardziej drastyczny przebieg miała na Ukrainie, gdyż połączono ją z walką z nacjonalizmem ukraińskim. Metody kolektywizacji na Ukrainie: wysiedlono ponad 200 tys. osób, 70% ziemi skolektywizowano przy pomocy armii, narzucono bardzo wysoki kontyngent zboża (1931 – 7,7 mln ton, 1932 – 6,6 mln ton). Ponieważ chłopowie nie byli w stanie dostarczyć takiej ilości rząd w 1932 r. ogłosił przejęcie na własność państwa całego majątku kołchozów, wprowadzono karę śmierci za „kradzież” zboża (prawo 5 kłosów) – w 1932 r. skazano 55 tys. osób. Na skutek tych metod wybuchła klęska głodu 1932 / 1933 – zginęło około 5 mln osób (z narodu liczącego 25 mln), a cały rejon został okrążony kordonem wojskowym by nikt się nie wydostał.
- **skutki kolektywizacji:**
 - zginęło około 10 mln chłopów
 - spadł poziom produkcji rolnej
 - bardzo padł poziom pogłowia bydła
 - klęska głodu, której ofiarami padło ok. 7 mln ludzi
 - wprowadzenie reglamentacji żywności
 - zdobyto kapitał na rozwój przemysłu
 - zdobyto tanią siłę roboczą wykorzystywaną później w przemyśle
 - migracja ludzi ze wsi do miast spowodowała wprowadzenie wewnętrznych paszportów – przywiązanie chłopów do wsi (w latach 1929 – 1935 uciekło do miasta 17,7 mln ludzi)
 - rolnictwo przez 25 lat próbowało osiągnąć poziom sprzed 1929 r.
- b) przemysł – powszechna industrializacja** (uprzemysłowienie kraju) – proces szybkiego rozwoju przemysłu, który zdobywa dominującą pozycję w gospodarce kosztem innych jej działów.
- **cechą charakterystyczną** radzieckiej industrializacji było nie liczenie się z kosztami i ludźmi. Wykorzystywano niewolniczą pracę więźniów – GUŁAG (Państwowy Zarząd Obozów) wypożyczał więźniów do pracy w najgorszych warunkach w ramach resocjalizacji (w latach 1934 – 1954 liczba więźniów w obozach pracy - łagrach – nie spadła poniżej 10 mln; śmiertelność – średnio 10% w roku). Położono nacisk na rozbudowę przemysłu ciężkiego.
- **wielkie budowy socjalizmu** - Dnieprogres (tama na Dnieprze), Kanał Białomorski, fabryka traktorów w Stalingradzie, huta w Magnitogorsku na Uralu, kopalnie Basenu Kuźnieckiego.
- c) gospodarka radziecka gospodarką centralnie planowaną** – zarządzaną centralnie przez władze radzieckie, która opierała się na realizacji planów pięcioletnich.

5. Przemiany społeczne

- dążenie do unifikacji społeczeństwa poprzez likwidację danych „warstw posiadających”; próba przekształcenia społeczeństwa w jednorodną „klasę robotniczą”; obniżenie statusu społecznego inteligencji
- na skutek kolektywizacji nastąpiła przymusowa migracja ludności ze wsi do miast, okręgów przemysłowych; wprowadzono wewnętrzne paszporty dlatego też migracja ta była w pełni kontrolowana przez państwo
- całkowita indoktrynacja społeczeństwa
- walka z Kościołem prawosławnym związana z powszechną ateizacją państwa i społeczeństwa – zakaz nauczania religii w szkole, rozpowszechniania ksiąg i prasy religijnej, likwidacja cerkwi prawosławnych, prześladowania duchownych prawosławnych, wprowadzono śluby cywilne oraz rozwody
- polityka osłabiania więzi rodzinnych, nad które preferowano więzi z partią
- całkowita likwidacja opozycji poprzez usuwanie jej z pracy i zsyłanie do łagrów – obozów pracy

6. Okres czystek 1934 – 1939 r. – terror komunistyczny

a) geneza czystek – Stalin chciał pozbyć się wszystkich towarzyszy, którzy mogliby zagrozić jego dyktaturze:

- pamiętali partię sprzed dyktatury stalinowskiej,
- inaczej interpretowali słowa Lenina,
- opozycjonistów, którzy wstawili się w wojnie domowej i wojnie polsko – bolszewickiej i mieli duże poparcie; byli bohaterami rewolucji
- ludzi cieszących się znaczną popularnością i autorytetem

Chciał zapobiec tworzeniu się alternatywnych ośrodków władzy.

b) okres czystek 1934 – 1936 nazywa się Wielkim Terrorem :

- czystki w partii zapoczątkowało morderstwo Siergieja Kirowa (1 grudnia 1934) sekretarza partii w Leningradzie. Zamordowano około 1 miliona członków partii.
- czystki w wojsku – pierwsza ofiara w 1936 r. – najślawniejszy proces to rozprawa marszałka Michaiła Tuchaczewskiego i 7 innych oficerów. Ogółem na skutek czystek zginęło około 30 tys. oficerów, w tym około 80% pułkowników i generałów.
- czystki w tajnej policji – celem było pozbycie się świadków. Na samym początku zginął szef NKWD Jeżow. Tylko w 1937 r. zginęło około 7 tys. oficerów tajnej policji.

c) mechanizm czystek

- morderstwo S. Kirowa posłużyło do aresztowania ok. 500 tys. osób oskarżonych o współudział
- podczas przesłuchań aresztowani przyznawali się do udziału w spiskach, których celem było; „obalenie Stalina”, „zniszczenie idei rewolucji”, „wypaczenie prawicowe nauk Lenina”, trockizm.
- pokazowe procesy, podczas których oskarżeni kajali się i prosili o najwyższy rodzaj kary, by ocalić swe rodziny.
- Ogółem ocenia się, że w tym okresie śmierć poniosło ok. 4,5 mln osób.

Uwaga – podane liczby są szacunkowe. Nie znane są dokładne dane.

7. Polityka zagraniczna ZSRR

a) 1922 – zawarcie układu w Rapallo z Niemcami

16 kwietnia 1922 r. w Rapallo spotkali się minister spraw zagranicznych Republiki Weimarskiej Walter Rathenau oraz minister spraw zagranicznych bolszewickiej Rosji Grigorij Cziczerin. Podpisali w Rapallo

układ radziecko – niemiecki, na podstawie którego:

- rząd radziecki i niemiecki uznały się wzajemnie oraz zobowiązały się nawiązać stosunki dyplomatyczne (dotąd oba rządy były w izolacji politycznej innych państw)
- oba rządy zobowiązały się zrezygnować z żądań finansowych wobec siebie – Niemcy z odszkodowań za majątek, który przepadł w wyniku rewolucji, a Rosjanie z odszkodowań wojennych
- dodatkowo zawarto ściśle tajne porozumienie wojskowe przewidujące pomoc w szkoleniu i doskonaleniu oby armii, dzięki któremu Niemcy mogli obejść traktat wersalski w kwestii rozbrojenia

Układ ten został potwierdzony w 1926 r. zawarciem układu w Berlinie między Niemcami a ZSRR o wzajemnej neutralności i współpracy oby państw.

b) 1919 r. - utworzono w Moskwie Międzynarodówkę Komunistyczną – Komintern

Na czele stanął Grigorij Zinowiew. W jej skład weszły wszystkie partie komunistyczne. Komintern (tzw. trzecia Międzynarodówka) miał być ośrodkiem kierowniczym światowego ruchu komunistycznego. Był instrumentem radzieckiej polityki zagranicznej, wywiadu i dywersji. Celem Kominternu było dążenie do zaprowadzenia wszelkimi środkami dyktatury proletariatu w skali globalnej. Najważniejsze decyzje zapadły na Kongresach: V (1925 – decyzja o przeprowadzeniu antyrockistowskich czystek w partiach), VI (1928 – postawiono na jednej płaszczyźnie socjaldemokrację i faszyzm tworząc pojęcie „socjalfaszyzmu”), VII (1935 – koncepcja utworzenia frontu ludowego ugrupowań lewicowych przeciwko faszyzmowi).